

Розділ 3. Актуальні питання теорії й практики спеціальної освіти

УДК 376: 37.035.2

Галина Кайдалова

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (м. Луцьк)

Значення та роль толерантного суспільства в розв'язанні проблем дітей з особливими потребами

У статті розглянуто проблему формування суспільства, в основі якого – толерантні відносини. На основі аналізу двох ключових понять (толерантність, суспільство) подано визначення терміна толерантне суспільство. Окрему увагу акцентовано на меті його утворення. Зазначено особливості толерантного суспільства в умовах сьогодення, наведено результати досліджень щодо питання загального ставлення спільноти до дітей-інвалідів. Розглянуто проект НАІУ, гасла та ініціатива якого полягали у виконанні досить важливого завдання – змінити світогляд сучасного українського суспільства в плані сприйняття людей і дітей з особливими фізичними потребами. Висвітлено основні проблеми впровадження інклюзивної освіти, окремо вказано на важливість толерантних стосунків із дітьми з особливими потребами. Наголошено на потребі переосмислення людиною власного ставлення до осіб зазначеної категорії задля створення нового суспільства.

Ключові слова: толерантність, суспільство, толерантне суспільство, інклюзивна освіта, діти з особливими потребами, інвалідність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Питання виховання підростаючого покоління як була актуальною кілька десятиріч тому, так і буде цікавою для дослідження в подальшому, адже час не стоїть на місці й, відповідно, сучасне покоління дітей дуже відрізняється від минулих і не зрозуміло, чого варто чекати від них уже в найближчий час. Батьки ж, зі свого боку, намагаються виховати у своїх нащадків найкращі людські якості, із якими, на їхню думку, останні повинні йти по життю. Тому від нас, передусім, залежить, якою буде нація майбутнього покоління: вихованою, культурною, із відповідними манерами та нормами поведінки чи такою, що не рахуватиметься з іншими, не зважатиме на слабшого чи відмінного від себе.

Категорія дітей з особливими потребами охоплює тих, хто потребує додаткової навчальної, медичної й соціальної підтримки та допомоги з метою пристосування до повноцінних умов життя суспільства. І останнім часом у зв'язку зі зростанням кількості дітей із порушеннями постала реальна проблема в облаштуванні для них усіх необхідних умов. Хоча те, що можна досить легко спланувати на теоретичному рівні, досить важко реалізувати на практиці.

Ще одним важливим моментом, котрий відіграє ключову роль, є відносини в системі громадськість – суспільство – діти з особливими потребами. Неможливо вважати успішним процес активного включення, коли учасники двосторонньої співпраці не те що не знайшли спільної мови, але й негативно відгукуються один про одного.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Оскільки процес морального розвитку особистості передбачає становлення моральної поведінки (Л. Божович, Т. Гуменнікова, І. Сингаївська, Е. Субботський та ін.), то значення для її морального розвитку пояснюється тим, що саме в ній як у діяльності породжуються та закріплюються певні якісні характеристики. Наявна в особистості сукупність моральних якостей і визначає її моральну поведінку [3, с. 5–6].

Такі науковці, як І. Бех, Г. Костюк, Б. Ломов, О. Михайлова, П. Сімонов й інші, стверджували, що винятково важливим фактором у моральному становленні особистості є підвищення рівня сформованості емоційного показника морального розвитку. І. Зверева, Л. Коваль, І. Мар'єнко, П. Фролов основою вихованості вбачають моральність, що, на їхню думку, є найсуттєвішим її показником [3, с. 5]. Серед провідних українських фахівців, котрі працюють у напрямі дослідження різних аспектів упровадження інклюзивної освіти, вивчають проблеми навчання, виховання та розвитку дітей з особливими потребами, доречно виокремити таких, як Л. Вавіна, В. Засенко, А. Колупаєва, І. Кузава, С. Миронова, Т. Сак, В. Синьов, Н. Софій, О. Таранченко та ін.

Мета статті – визначення сутності поняття й необхідності формування толерантного суспільства; його роль та місце в розв'язанні окремих проблем становлення інклюзивної освіти.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Основною умовою миру у світі є взаємотерпимість, толерантне ставлення один до одного, солідарність, діалог і взаєморозуміння як загальні засади соціальної комунікації та взаємодії. І хоча толерантність не є універсальною моральною цінністю, зрозуміло, що саме вона має бути основою норм поведінки всіх людей [1, с. 47].

Перш ніж визначити роль та місце толерантного суспільства в сучасному світі, потрібно пояснити це поняття. Виходячи з того, що воно складається з двох компонентів – толерантності й суспільства, котрі окремо один від одного мають абсолютно різні значення, – проаналізуємо їх.

Так, термін «толерантність» – багатозначний. На сьогодні немає єдиного, точного пояснення, що він являє собою. Та, незважаючи на це, кожне визначення, хоча й відрізняється від попереднього, проте певною мірою доповнює його, робить більш обґрунтованим тощо.

Толерантність – це ідея міри, межі, до якої можна терпіти іншого, навіть якщо його дії спричиняють незрозуміння й опір. На індивідуальному рівні це здатність сприймати без агресії думки, які відрізняються від власних, а також особливості поведінки та способу життя інших. Толерантність розглядається як повага й визнання рівності, відмова від насильства, а також передбачає готовність прийняття інших такими, якими вони є [2, с. 4–5].

Щодо суспільства, то в широкому розумінні це якісно відмінне від природи, багатомірне, внутрішньо розгалужене та водночас органічно цілісне утворення, що постає як сукупність історично сформованих способів і форм взаємодії та об'єднання (діяльності, відносин, поведінки, спілкування, регуляції, пізнання), у яких знаходить свій вияв усебічна й багаторівнева взаємозалежність людей [9, с. 621].

У більш простому варіанті під суспільством розуміємо організовану сукупність людей, об'єднаних характерними для них відносинами на певному етапі історичного розвитку; соціальну самодостатню систему, засновану на відносинах людей у процесі реалізації особистих потреб [8].

Отже, беручи до уваги вищенаведені поняття, толерантне суспільство можна охарактеризувати як сукупність або досить велику групу людей, котрі мають коло спільних інтересів, відрізняються один від одного думками, поглядами, ідеями, видом діяльності, поведінкою тощо, що, зі свого боку, не заважає нікому мирно співіснувати в одному середовищі.

Головна особливість толерантного суспільства як такого – усвідомлення кожним того, що поряд із власним баченням світу існує таке, що відмінне від іншого, суперечить його розумінню навколишньої дійсності. Це, зі свого боку, не повинно породжувати конфлікт, ставати причиною постійних сутичок та суперечок, а навпаки – робити більш стриманішими, мудрішими тощо. Ця людська особливість відкриває нові горизонти та нові можливості, дає шанс навчатися на власних помилках.

Роль і значення саме толерантного суспільства є настільки важливими, що і громадські організації, і різноманітні об'єднання не лише державного, але й світового характеру звертають на це увагу. Але жаль, що цього недостатньо, аби вплинути на свідомість простих перехожих, звичайних жителів своєї країни.

Усі ми знаємо, що кожна людина індивідуальна й неповторна, немає іншої такої самої. Згідно з цим, скільки людей – стільки різних поглядів та думок, які, звісно, можуть збігатися, бути подібними або абсолютно різними й протилежними. При цьому толерантні відносини в суспільстві залежать не лише від поглядів і власних міркувань окремих особистостей, але й від ставлення до інших народів, національностей, рас, релігій, мов, зовнішнього вигляду тощо.

Проблема формування толерантної спільноти характеризується своєю актуальністю, адже це як безкінечний процес, який просто неможливо вирішити радикальним чином. На жаль, вона була, є й буде: нові покоління, нові стереотипи та переконання, нове бачення світу. Проте як людина є причиною створення проблем, так і вона здатна мінімізувати їх.

Нині назвати сучасне суспільство толерантним украй важко. Інколи через непорозуміння, людина спроможна на жакливі вчинки. Хоча це не означає, що всі чинять так само, знову ж таки вирішальну роль відіграють індивідуальні особливості кожного.

Беззаперечним є той факт, що приємно й комфортно перебувати в оточенні тих, хто допоможе, зрозуміє та підтримає. І удвічі більше цього потребують люди з обмеженими можливостями. Вони, як ніхто, сподіваються на позитивні стосунки з навколишнім світом, але не завжди так виходить. І чомусь саме ініціатива з їхнього боку більша, аніж від здорових однолітків та інших жителів, саме вони повинні всіма силами й можливостями змінювати свідомість здорової нації, а не навпаки.

Наприклад, за пропозицією Національної асамблеї інвалідів України, із 2011 р. розпочато другий етап кампанії «Толерантне суспільство», гасло якої – «Жити на рівних». Ініціатива її створення полягала в безкорисливій допомозі задля виконання великого та об'ємного в часовому й ресурсному

плані завдання – змінити світогляд сучасного українського суспільства в царині сприйняття людей і дітей з особливими фізичними потребами. Для зрушень у загальному масштабі людської свідомості необхідні такі ж глобальні стратегічні задуми, які, завдяки небайдужим людям, уже перейшли на етап утілення. Ще одне гасло проекту «Головне – Людина, а не її інвалідність». Його особливість полягала в репродукції живописних полотен відомих особистостей минулого, які проявили свою велич у різноманітних сферах людської діяльності [5].

За даними результатів дослідження, лише 50 % опитаних вважає, що українське суспільство толерантно ставиться до дітей з інвалідністю. Готовність спільноти прийняти у своє близьке оточення дітей із вразливих груп украї низька: 13 % – дітей з інвалідністю; 10 % – дітей, позбавлених батьківського піклування; 8 % – безпритульних дітей; лише 3 % – дітей, які живуть із ВІЛ. Третина респондентів узагалі вважає, що дитина з інвалідністю в сім'ї не може отримати достатньою догляду, тому їй буде краще в спеціальному дитячому будинку [7].

На думку НАІУ, люди з особливими фізичними потребами мають такі ж звичні та водночас прекрасні потреби – жити на рівних, любити на рівних, перемагати на рівних, дружити на рівних та й навіть танцювати на рівних. Для дієвої допомоги всім цим людям на шляху до обраного ними життя всі мусять пройти той самий шлях, яким уже давно пройшли всі розвинуті, у кращому розумінні цього слова, світові культури: навчитися бачити, насамперед, особистість з усіма правами та потребами; лише потім – певні фізичні особистості людини, які, звичайно ж, ніяк не обмежують цю людину в спілкуванні, навчанні тощо. [5]. Цей проект задіяний із досить важливою метою – переконати суспільство в тому, що сприйняття людей і дітей із певними особливостями є нормою та, навпаки, здивуванням має бути те, що може бути інакше.

Проаналізувавши попередньо викладений матеріал, не можна не зазначити, що формування толерантного суспільства – першочергове завдання, мета, до якої потрібно прагнути, аби не лише показати власний прояв культури поведінки, але й допомогти людям і, передусім, дітям як з обмеженими можливостями, так і з іншими вадами.

Беручи до уваги основну мету інклюзивної освіти – забезпечення всіх без винятку дітей з особливими потребами якісними освітніми послугами в межах загальноосвітнього навчального закладу за місцем проживання, – звертаємо увагу на беззаперечний факт: поряд з інклюзією існує толерантність, поряд із дітьми з особливими потребами повинно існувати толерантне суспільство.

В основі інклюзивної освіти лежать ідеї рівного ставлення до всіх членів суспільства незалежно від їхньої національності, статі, раси, культури, соціального стану, релігії, індивідуальних можливостей та здібностей. Інклюзивна освіта – це довгострокова стратегія, що бере старт сьогодні і являє собою побудову такого освітнього середовища, яке дасть змогу кожній дитині, уключаючи тих, хто має серйозні відхилення в психофізичному, емоційному, соціальному та інших аспектах розвитку, навчатися разом у навчальних закладах, але на рівні своїх можливостей [1, с. 48].

Формування толерантності в суспільстві є важливим складником інклюзивної освіти, що виступає одним із цільових орієнтирів і вимагає відповідей на такі запитання: як зробити якісною освіту й соціальну взаємодію дітей з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей; як поєднати в педагогічній діяльності вимоги програми та особливості різних дітей, які її освоюють; як обліковувати ці особливості при побудові індивідуального плану розвитку дитини, плануванні роботи в групі або класі? [6, с. 24]

Основними проблемами, що стають перешкодами на шляху розвитку інклюзивної освіти є:

- фінансування освіти для дітей з особливими потребами в умовах загальноосвітньої школи;
- дуже часто батьки дітей із порушеннями мають певну специфіку – не хочуть визнавати хворобу своєї дитини, а з цього випливає негативне й упереджене ставлення до психолого-медико-педагогічної комісії (ПМПК), спеціалісти якої радять відправляти дитину в спеціальний навчальний заклад; негативне й упереджене ставлення до спеціальних шкіл, що не виправдано; іноді деяким із таких батьків властиве бажання бачити тільки позитивне у своїх дітях, звідки й прикріплюється тема унікальності власної дитини, що заважає останній отримати адекватну кваліфіковану допомогу (наприклад аутисти – діти індиго з незвичайними здібностями, вундеркінди, діти із синдромом Дауна – сонячні діти, діти-янголи);

- невідповідність школи ні в технічному, ні в методичному, ні в психологічному, ні в кадровому плані;

- нестача методичних матеріалів для різних нозологій як з окремих предметів, так і загалом;

- необізнаність суспільства про становлення інклюзивної освіти. Крім того, ставлення до дітей означеної категорії в нашій культурі теж має свою специфіку: їх шкодують, захищають, що правильно, але це не є рівністю умов [4].

Наведені вище та інші проблеми стають перепорою для отримання дітьми з особливими потребами тих освітніх послуг, що передбачені нормативно-правовою базою. Багато чого досягнуто в теоретичному плані, але скільки всього ще треба зробити в практичному. Розв'язання означених проблем потребує часу та спільних зусиль не лише батьків, представників навчальних закладів, але й суспільства в цілому.

Толерантне суспільство як ланка свідомо організованих людей покликане змінити загалом ставлення до людей і дітей із тими чи іншими порушеннями. Це перший крок та, напевно, один із найважливіших і найнеобхідніших у подоланні першочергової проблеми впровадження інклюзії: неприйняття інших, що відрізняються або мають фізичні чи психічні порушення або недоліки.

Позитивне ставлення до громадян з особливими потребами, повага їхніх прав і гідності – пріоритетне завдання толерантного суспільства. Сьогодні толерантність – яскравий показник ступеня демократичності кожної держави й одна з умов її розвитку. На основі принципів толерантності законом або в інший спосіб людині повинен бути забезпечений соціальний захист, надані можливості та сприятливі умови, які б давали їй змогу розвиватися фізично, розумово, морально, духовно та в соціальному плані здоровими, в умовах свободи та гідності. На жаль, сьогодні багато дітей, а особливо з обмеженими можливостями, не мають необхідних умов для розвитку й не можуть реалізовувати свої конституційні права [1, с. 47].

Час не стоїть на місці – і зміни в усіх, без винятку, сторонах нашого життя зовсім не спрощують наших мети та завдань – було б меншою мірою дивно, якби духовний та інтелектуальний потенціал будь-якої людини не був повною мірою задіяним на користь широкому загалу з причин якихось фізичних вад цієї особистості [5].

Толерантність відіграє провідну роль у стосунках між окремими людьми й на рівні громади. Саме тому потрібно зміцнювати дух терпимості та формувати відкриті відносини, увагу один до одного, у тому числі й до осіб з особливими потребами, задля надання їм соціально-правового захисту, забезпечення поваги до самобутності їхніх цінностей та сприяння їхньому соціальному та професійному зростанню [6, с. 24-25].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Толерантне суспільство – сукупність великої групи людей, котрі мирно співіснують в одному середовищі, при цьому відрізняються думками, поглядами, переживаннями, емоціями тощо. Це як нова ера відносин між людьми, що покликана змінити світ у кращому напрямку. Сформувати його вкрай важко, адже нинішній менталітет здебільшого вважає себе толерантним поперехово, не надаючи цьому особливого значення. Особливого значення проблема толерантності набуває в питанні розвитку інклюзивної освіти. Через толерантність спільнота спроможна полегшити умови існування дітей з особливими потребами, що вкрай важливо не лише для них, а й для здорового покоління. Цю проблему неможливо розв'язати зразу та остаточно. Це досить довготривалий процес, результативність якого залежить від самої людини, від її розуміння проблем навколишньої дійсності, від бажання щось змінити, насамперед у собі, а не в комусь.

Джерела та література

1. Амірбеков Г. Д. Через інклюзивну освіту до толерантного суспільства: освітньо-комунікаційний аспект / Г. Д. Амірбеков // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Серія : Соціальні комунікації. – 2013. – № 1074, вип. 5. – С. 47–51. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VKhISK_2013_1074_5_14.pdf.
2. Бережна Т. Школа толерантності як модель школи майбутнього / Т. Бережна // Завуч. – 2012. – № 21. – Спецвип. – С. 4–7.
3. Вержиковська О. М. Формування моральних якостей у розумово відсталих молодших школярів у позакласній виховній роботі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.03 – корекційна педагогіка / О. М. Вержиковська. – К., 2001. – 20 с.
4. Виртосу І. Інклюзивна освіта – шлях до толерантного суспільства [Електронний ресурс] / І. Виртосу. – 2012. – Режим доступу : http://wcu-network.org.ua/ua/defence-rights/article/Inkljuzivna_osvta_-_shljax_do_tolerantnogo_susplstva.
5. Жити на рівних [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://naiu.org.ua/project-naiu/tolerantne-susplstvo/>.
6. Кузава І. Б. Інклюзивна освіта дошкільників, що потребують корекції психофізичного розвитку: теорія і методика : монографія / І. Б. Кузава. – Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2013. – 292 с.
7. Лише 13% українців готові прийняти у своєму оточенні дітей з інвалідністю [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу : <http://naiu.org.ua/news-naiu/lishe-13-ukrayintsiv-gotovi-prijnyati-v-svoyemu-otochenni-ditej-z-invalidnistyu/>.
8. Суспільство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Суспільство>.

9. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; редкол. : В. І. Шинкарук (голова). – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

Referens

1. Amirbekov G. D. Cherez inkluzivnu osvitu do tolerantного suspil'stva: osvith'o-komunikacijnij aspekt / G. D. Amirbekov // Visnik Harkivs'kogo nacional'nogo universitetu imeni V. N. Karazina. Ser. : Social'ni komunikacii. – 2013. – № 1074, Vip. 5. – S. 47–51. – Rezhim dostupu : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VKhISK_2013_1074_5_14.pdf.
2. Berezna T. Shkola tolerantnosti jak model' shkoli majbutn'ogo / T. Berezna // Zavuch. – 2012. – № 21. – Specvip. – S. 4–7.
3. Verzhihov'ska O. M. Formuvannja moral'nih jakostej u rozumovo vidstalih molodshih shkoljariv u pozaklasnij vihovnij roboti : avtoref. dis. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ped. nauk : spec. 13.00.03 – korekcijna pedagogika / O. M. Verzhihov'ska. – K., 2001. – 20 s.
4. Virtosu I. Inkluzivna osvita – shljah do tolerantного suspil'stva [Elektronnij resurs] / I. Virtosu. – 2012. – Rezhim dostupu do resursu : http://wcu-network.org.ua/ua/defence-rights/article/Inkluzivna_osvita_-_shljah_do_tolerantного_suspilstva.
5. Zhiti na rivnih [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://naiu.org.ua/project-naiu/tolerantne-suspilstvo/>.
6. Kuzava I. B. Inkluzivna osvita doshkil'nikov, shho potrebujut' korekcii psihofizichного rozvitku: teorija i metodika : monografija / I. B. Kuzava. – Luc'k : PP Ivanjuk V. P., 2013. – 292 s.
7. Lishe 13 % ukrainciv gotovi priijnjati v svoemu otochenni ditej z invalidnistju [Elektronnij resurs]. – 2015. – Rezhim dostupu do resursu : <http://naiu.org.ua/news-naiu/lishe-13-ukrayintsiv-gotovi-priijnjati-v-svoeyemu-otochenni-ditej-z-invalidnistju/>.
8. Suspil'stvo [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Suspil'stvo>.
9. Filososf'skij enciklopedichnij slovník / NAN Ukraїni, In-t filosofii im. G. S. Skovorodi ; redkol. : V. I. Shinkaruk (golova). – K. : Abris, 2002. – 742 s.

Кайдалова Галина. Значение и роль толерантного общества в решении проблем детей с особыми потребностями. В статье рассмотрена проблема формирования общества, в основе которого – толерантные отношения. На основе анализа двух ключевых понятий (толерантность, общество) дается определение термина толерантное общество, особое внимание акцентируется на цели его образования. Указаны особенности толерантного общества в условиях современного времени, приведены результаты исследований по вопросу общего отношения общества к детям-инвалидам. Рассмотрен проект НАИУ, лозунги и инициатива которого заключались в решение достаточно важного задания – изменить мировоззрение современного украинского общества в плане восприятия людей и детей с особыми физическими потребностями. Освещены основные проблемы по внедрению инклюзивного образования, отдельно указано, насколько важны толерантные отношения с детьми с особыми потребностями. Отмечается необходимость переосмысления человеком собственного отношения к людям и детям указанной категории ради создания нового общества.

Ключевые слова: толерантность, общество, толерантное общество, инклюзивное образование, дети с особыми потребностями, инвалидность.

Kaidalova Halyna. Role and Importance of Tolerant Society in Dealing with Problems of Children with Special Needs. The question of upbringing of younger generation is very interesting and important as in our days and in the future. Only we, common people, build the nation of the future generation and because of us it can be educated and cultural or such, members of which can't live without conflicts. The main conditions of peace in the world are mutual tolerance, tolerance to each other, solidarity, dialogue and understanding as general principles of communication and interaction. As tolerance is not a universal moral value, we must strive that it becomes the basis of norms of behavior all people around.

We define the term tolerant society, which means a set or a large group of people who have a range of common interests; have different opinions, views, ideas, activity, behaviors etc., and they all can peaceful live and exist in one environment. Nowadays we can't called modern society tolerant. Sometimes people make mistakes, but sometimes they capable on terrible things. In such or another way individual characteristic of every play important role and only person can decide what better: peace or war. People and, especially, children with special needs have the same rights to live, study and work like others. But the chief problem that society doesn't allow them to do it in a full amount. That's why we must create a tolerant society as a link of consciously organized people who will change the general attitude to people and children with certain disorders. This is the first step, and probably, one of the most important and essential in overcoming problems of implementation of inclusive education.

Much has been achieved in theoretical terms, but more we need to do in practice. The solution of the main problems of studying, upbringing and development of children with special needs takes time and joint efforts not only from parents, representatives of educational institutions, but also from every member of modern society as a whole.

Key words: tolerance, society, tolerant society, inclusive education, children with special needs, disability.